

De Coöperatieve roomboterfabriek 'Onze Eendracht', deel II

John Ridders, maart 2020

Coöperatieve roomboterfabrieken in Maas en Waal

De van oorsprong 18e-eeuwse Engelse vinding van 'coöperatie' als vorm van zelforganisatie van producenten, verbruikers en werknemers, leek eind 19e eeuw een uiterst geschikt middel in de strijd tegen frauduleus handelen, financiële uitbuiting en armoede. Juist ook als het de gemeenschappelijke productie en verkoop van boter betrof in gebieden waar de boeren-boterproductie altijd uiterst kleinschalig was gebleven. Door een coöperatieve roomboterfabriek op te zetten was de kwaliteit van de boter gegarandeerd goed, makkelijker te verkopen en kreeg de boer meer geld voor zijn geleverde melk.

Het Land van Maas en Waal, met zijn van oudsher knellende pachtstelsel, natte komgronden en talrijke watersneden, was zo'n arm gebied waar grootschalige veeteelt en dus een flinke boterproductie nooit van de grond was gekomen. Ook hier zou samenwerking van boeren in coöperatieve boterfabrieken dus voor enige financiële verlichting kunnen zorgen. En die coöperatieve boterfabrieken kwamen er, in vrijwel elk dorp in het Land van Maas en Waal tenminste één. Zie de lijst hieronder ¹

Plaats	Naam boterfabriek	Datum oprichting	Jaar van opheffing (vermoedelijk)
Afferden	Vooruitgang	23-09-1896	1917
Alphen	De Maas	10-06-1897	1913
Altforst	Vooruitgang	03-11-1898	1918
Appeltern	Maasstroom	02-04-1913	1935
Batenburg	Juliana	1912	1923
Bergharen	Nooit Gedacht	01-08-1910	1917
Beneden-Leeuwen	de Hoop	17-07-1895	1928
	De Ster	27-02-1897	1928
Boven-Leeuwen	De Zon	24-03-1897	1928
	St. Joseph	1928 ²	1965
Dreumel	De Boterbloem	03-12-1896	1982
Druten	Maas en Waal	04-07-1896	1917
Hernen	De Eendracht ³	27-01-1909	1942
Horssen	Horssen	07-04-1897	1967
Leur	de Nijverheid	27-01-1909	1926
Maasbommel	Onze Eendracht	01-09-1901	1931
Nederasselt	De Volharding	24-02-1904	1950
Niftrik	Sint Damianus	14-08-1911	?
Puiflijk	Unitas	14-09-1896	1916
Wamel	Gelria	31-10-1895	1946 (?)
	De Lelie	23-02-1904	?
Winssen	Rijk van Nijmegen	28-04-1897	?

¹ O.a. gebruik gemaakt van 'zuivelhistorie.nl'; de meeste notariële oprichtingsakten zijn via Delpher op het internet te vinden.

² De coöperatieve roomboterfabrieken De Zon, De Ster, en coöperatieve Broodbakkerij en Verbruiksvereniging St. Joseph (1916) gingen in 1928 samen in de Zuivelfabriek St. Joseph.

³ Zie: Toon van Duifhuizen, De Botterfabriek, 2018

Opvallend is dat de meeste van deze boterfabriekjes in de korte periode van ongeveer 1895 tot 1910 tot stand kwamen.

Vrijwel alle fabriekjes - particulier en coöperatief - zouden echter een levensduur hebben die in de meeste gevallen niet verder reikte dan tot de Tweede Wereldoorlog, een enkele, zoals die b.v. in Dreumel en Horssen en St. Joseph in Leeuwen, uitgezonderd. Maar gaandeweg ontstonden er ook verschillen. De kleine boterfabriekjes met hun handcentrifuges maakten gebruik van eenvoudige handenarbeid, wat snel geleerd was. Maar er waren er een paar bij die zich door een groter draagvlak van veehouders met al hun melk na een aantal jaren de aanschaf van een dure stoommachine met een groter gebouw en hoge gemetselde schoorsteen konden permitteren. Dat vroeg natuurlijk wel om meer management, gekwalificeerde mankracht om de machines gaande te houden, werk om de boter in de markt af te



bron: Tremele.nl

zetten en administratie.

In Dreumel werd in 1924 de te kleine boterfabriek 'De Boterbloem' uit 1896 afgedankt en kwam er een nieuw groter gebouw, waarin met een stoommachine gewerkt werd ⁴. De boeren uit Alphen die vanaf 1897 hun melk naar hun eigen boterfabriek 'De Maas' hadden gebracht gingen over naar de Stoomzuivelfabriek de 'Maaskant' in Noord-Brabant, toen die in 1913 in het nabije Lith werd opgericht ⁵.

In Horssen was in 1897 de coöperatieve roomboterfabriek 'Horssen' opgericht, die in 1913 ook te klein bleek en in een groter gebouw verder ging met een stoommachine: "...boterbereiding door de exploitatie van eene roomboterfabriek te drijven door eene motor...." ⁶. Deze fabriek zou bijna twintig jaar later voor Maasbommel nog belangrijk worden.

Van oorsprong brachten de boeren zelf hun zuivelwaren naar de lokale winkel (ruilhandel!) of markt in

het dichtsbijzijnde dorp of de stad. Maar toen eind 19e eeuw gaandeweg steeds meer tussenhandelaren verschenen, gingen die zich in toenemende mate ook richten op de frauduleuze in- en verkoop van boter van de boterfabriekjes. Met name in Zuid- Nederland, maar ook elders, leidde dat ertoe dat er coöperatief in menige centrale gelegen plaats



roomboterfabriek Horssen 1898-1913
bron: mijn Gelderland.nl



stoomboterfabriek Horssen 1913-1967
bron: zuivelfabrieken.nl; BHIC

BOTERBERICHTEN.			
GRAVE.	Botermijn	22 Mei.	Aangevoert
halve K.G.	boter,	prijs 35 à 45 ct.	per half
Zaterdag.	MIL,	16 Mei	f 0,33
Maandag.	UDEN,	18 "	- 0,00
Dinsdag.	ZEELAND,	19 "	- 0,32
Woensdag.	HERPEN,	20 "	- 0,33
	REEK,	20 "	- 0,35
	SCHAIK,	20 "	- 0,34
Donderdag.	BERCHEM,	21 "	- 0,37
	CUYK,	21 "	- 0,34

bron: De Gelderlander 24-5-1896

⁴ Zie: Tremele.nl

⁵ Nieuwsbrief, februari 2015, nr. 82, Stichting Werkgroep Historisch Alphen aan de Maas

⁶ Zie akte van 30 april 1913 van notaris J.J.J.D. Bink te Druten.

Kaas en Boter.

Amersfoort, 21 Dec. Nederl. Centrale Botermijn.
Aangevoerd Gezouten 2675 Kg. Hoogste prijs f1.44,
laagste prijs f1.33, middelprijs f1.39 per Kg. —
Ongezouten 3500 Kg. Hoogste prijs f1.44, laagste
prijs f1.30, middelprijs f1.37 per Kg.

Meppel, 21 Dec. Ter Botermijn aangevoerd 2775
Kg. Hoogste prijs f1.37, laagste prijs f1.29, middel-
prijs f1.33, alles per Kg.

Arnhem, 21 Dec. Botermijn van den Alg. Ned.
Zuivelbond. Aangevoerd 3050 Kg. Hoogste prijs f1.41,
laagste prijs f1.28, middelprijs f1.36.

Maastricht, 21 Dec. Zuidlimburgsche Zuivelbond.
Boter: hoogste prijs f1.50, laagste prijs f1.39 per Kg.

Eindhoven, 21 Dec. Aan de Coöperatieve Boter-
mijn, afdeling N.-Br. Zuivelbond, waren aangevoerd
9210 Kg. Hoogste prijs f1.45, middelprijs f1.40,
laagste prijs f1.36 per Kg.

's-Hertogenbosch, 21 Dec. Heden ter Botermijn
voor coöperatieve fabrieken aangevoerd 15914 Kg.,
hoogste prijs f1.42, laagste prijs f1.31, middelprijs
f1.36 per Kg.

bron: Het nieuws van den dag, 22-12-1909

Hertogenbosch (1900) en Arnhem (1906).

In het Land van Maas en Waal is voor zover bekend geen botermijn geweest. Afgezien van eigen gebruik en verkoop aan plaatselijke winkels, zal wellicht de meeste boter uit deze streek via handelaren naar de nabije steden zijn gegaan, al dan niet via de plaatselijke mijnen of de mijnen van de verkooporganisatie van de Geldersch-Overijsselsche Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken die in 1896 was opgericht.

een 'botermijn' werd opgericht, een veiling waar werd toegezien op de kwaliteit van de boter en van de handel daarin. Bij de verkoop van de ingebrachte boter werd 'afgeslagen' totdat er iemand 'mijn' riep. Vandaar ook de naam. Toen na verloop van tijd ook de zuivelfabrieken in grote regionale coöperatieve zuivelbonden opgingen, stichtten die op hun beurt botermijnen in de grote steden waaraan de coöperatieve boterfabrieken hun boter gingen leveren. Zo ontstonden er belangrijke botermijnen in o.a. Maastricht (1895), Eindhoven (1897), 's-

Heden, 1 september 1901, compareerden voor mij, Nicolaas Franciskus van der Heyden, notaris te Maasbommel, in tegenwoordigheid der na te noemen getuigen:

1. De zeereerwaarde heer Johannes Matheus Terwindt, pastoor als mondelinge gemachtigde van a. den heer Theodorus Johannes Maria Poort; b. Anna Maria van Vlijmen, wed. Floris van Rietveld; c. Elisabeth Verhoeven, wed. Johannes van Rietveld; vervolgens de heeren 2. Simon Petrus van Os, zoo in privé als mondelinge lasthebber van zijnen vader Marcelis van Os; 3. Egbertus van Os; 4. Franciscus van Oss; 5. Gradus van Gulik, zoo in privé als mondelinge gemachtigde van zijn zwager Cornelis Vissers; 6. Jacobus Antonius Carpay; 7. Marinus Hendricus Carpay, zoo in privé als mondelinge gemachtigde van zijnen broeder Gerardus Willebrordus Carpay; 8. Gerardus Wilhelmus Story; 9. Gerardus van Eldijk Hendrikzoon; 10. Johannes Gerardus van Eldijk Hendrikzoon; 11. Hendricus van Foor Dirkzoon; 12. Gerardus van Foor Dirkzoon; 13. Johannes van de Camp, zoo in privé als mondelinge gemachtigde van Johannes de Groot Graduszoon; 14. Johannes Wilhelmus Loomans; 15. Hermen Wijgerse; 16. Lucas Schoenmakers; 17. Antoon Samuel Loderus; 18. Johannes van Dijk Willemzoon; 19. Jacobus van Dijk Willemzoon; 20. Johannes Hendrikus Belgers; 21. Johannes Sebastianus Belgers; 22. Petrus Roefs; 23. Gradus van Gelder Pietzoon; 24. Tinus Daanen; 25. Cornelis Boerakker; 26. Wilhelmus van Kraay; 27. Adrianus Honders; 28. Jan Vermeulen; 29. Adrianus Vissers; 30. Wilhelmus Albertus de Groot; 31. Jan Verhoeven.

Al deze genoemde personen wonen te Maasbommel en zijn allen, met uitzondering van genoemden heer Terwindt, veehouders.

De comparanten verklaarden zoo voor zich als in hunne gemelde hoedanigheid bij deze akte eene coöperatieve vereeniging op te richten en daarvoor vast te stellen, de navolgende statuten.

Coöperatieve roomboterfabriek 'Onze Eendracht' te Maasbommel

Op 1 september 1901 verschenen voor notaris N.F. van der Heyden in het schoolgebouw [J.R.: openbare school aan de 'Raadhuisdijk'] te Maasbommel 30 veehouders en één pastoor, te weten Johannes Matheus Terwindt. Ze gingen de oprichtingsakte tekenen voor de vereniging Coöperatieve roomboterfabriek 'Onze Eendracht'. Hiernaast staan hun namen.

Bovendien waren er twee getuigen bij deze plechtigheid aanwezig: de heer Adrianus Jan Josephus Sprenkels, onderwijzer, en Gerardus Ceelen, veldwachter, beiden ook uit Maasbommel.

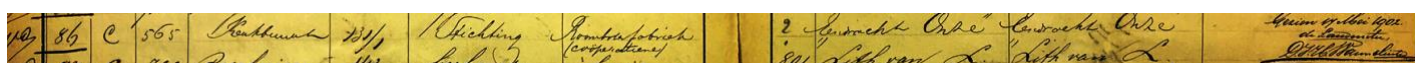
Nadat de notaris de akte hardop had voorgelezen werd die door bijna alle aanwezigen ondertekend. Er waren echter drie veehouders die niet tekenden, maar het wel met de akte eens waren: Hendricus van Foor Dirkzoon, Gradus

van Gelder Pietzoon en Adrianus Vissers, die verklaarden "*uit hoofde van onkunde niet te kunnen schrijven of teekenen*". Maar dat was geen probleem, de notaris wist dat ze het met de akte eens waren. Op 3 september 1901 werd de akte in Druten geregistreerd.

Pastoor Terwindt (1857-1938) ⁷ was, zoals ook diverse pastoors in Noord-Brabant dat hadden gedaan, de initiatiefnemer geweest van de boterfabriek. Hij was een sociaal-bewogen man die de streek vooruit wilde helpen door armoedebestrijding. Jarenlang was hij voorzitter van het gemeentelijk Armenbestuur. In 1902 was hij medeoprichter van de Boerenleenbank en in 1904 van de Maas en Waalse Christelijke Boerenbond.



Coöperatieve roomboterfabriek 'Onze Eendracht', 1913 Maasbommel, Bron: onbekend



Begin 1902 was het gebouw voor de Coöperatieve Roomboterfabriek gereed en in bedrijf; kadastraal bekend Kerkbuurt, C 565

Het doel van de vereniging was enkel en alleen de gemeenschappelijke boterbereiding door exploitatie van een boterfabriek en de verkoop van de gemaakte boter. Om dat doel te bereiken zou - zo valt te lezen in de statuten (art. 2) - de vereniging een gebouw in Maasbommel huren of stichten. Belangrijk was dat de leden van de vereniging dagelijks vrijwel al hun melk zouden leveren. Melk leveren van niet-leden was uitdrukkelijk verboden. De geproduceerde boter zou verkocht worden en de zuivere opbrengst (de verkoopprijs van de boter na aftrek van alle mogelijke kosten) zou verdeeld worden onder de leden *naar verhouding van de hoeveelheid en het vetgehalte der door ieder geleverde melk*.

⁷ J.M. Terwindt werd op 20-7-1857 in Millingen geboren. Op 3-6-1882 werd hij tot priester gewijd in de toenmalige kathedraal van St. Jan in Den Bosch. Na functies te hebben vervuld in Beek, Gemonde en Reek, werd hij op 15-12-1899 benoemd tot pastoor in Maasbommel. Op 28 maart 1924 verruilde hij Maasbommel voor Macharen. Eind augustus 1931 kreeg hij eervol ontslag als pastoor in Macharen en vestigde zich in het Liefdegesticht in Vlijmen. Op 81-jarige leeftijd overleed Terwindt op 8 november 1938 in het Groot-ziekengasthuis in Den Bosch. Bron: Necrologie Nieuwe Tilburgsche Courant, 12-11-1938

Hoe dit alles te financieren ? Art.3 stelde: *Het vereischte kapitaal voor de inrichting dezer vereeniging, voor de huur of aankoop van terrein, de stichting van fabriek en verdere gebouwen, het aanschaffen van machines, werktuigen, gereedschappen, kantoorbehoefden en welke verder benoedigdheden ook, wordt gevonden door geldleening.* In het voorjaar van 1902 was de fabriek op de hoek van de Kerkstraat en de Maasbandijk gebouwd, ingericht en kon de productie van boter beginnen ⁸. De oprichting van de Boerenleenbank in datzelfde jaar zal geen toeval zijn geweest.

De oprichters van de vereniging waren ook de leden, maar dat aantal kon natuurlijk aangevuld worden. Het bestuur van de vereniging bestond uit vijf man en er werd door de algemene vergadering een directeur, secretaris, penningmeester en boekhouder benoemd.....*welke vier betrekkingen door één persoon kunnen vertegenwoordigd worden.*

Waarschijnlijk heeft de getuige A.J.J. Sprenkels vanaf het begin deze vier taken gecombineerd met zijn onderwijstaak aan de openbare lagere school (vanaf 4-7-1884). Bovendien was Sprenkels oprichter en 'directeur' van het zangkoor en vervulde als vooraanstaande inwoner nog diverse andere maatschappelijk belangrijke taken ⁹. Eind augustus 1915 kwam hij echter te overlijden ¹⁰. Wie zijn taken bij de roomboterfabriek overnam is vooralsnog onbekend.

Aan het eind van het eerste dienstjaar 1902 van de roomboterfabriek, was de eerste algemene ledenvergadering en dus was de belangstelling groot ¹¹. De krant meldt: *Wel was men zeer tevreden geweest en hoogst ingenomen met de wijze van werken - want elke deelnemer erkende gaarne, dat zijn koeien nimmer nog zooveel hadden opgebracht als thans, en zulk wel in den vorm van harde, blanke guldens - maar toch men was nieuwsgierig naar het slot van de rekening. ...Het bestuur verklaarde, dat de kosten van bouwen en inventarisatie met exploitatie in dit vorig jaar in totaal beliepen Fl. 4547,48; de inkomsten, waaruit deze uitgaven bestreden waren n.l. een geldleening, de opbrengst van karnmelk en spoeling, benevens de wekelijksche bijdragen, bedroegen in totaal Fl. 4564,20, zoodat dit gedeelte der rekening sloot met een saldo van Fl. 16,72.*

Er was 195619 liter melk aangeleverd en daaruit was 6816 kg. boter geproduceerd die voor Fl. 7489,07 verkocht was. Voor de exploitatie was Fl. 370,49 afgehouden en aan de deelnemers was reeds Fl 7068,58 uitbetaald. Na nog wat kosten was uiteindelijk een batig saldo van Fl .0,07 overgebleven.

De Deelnemers waren zo tevreden dat de secretaris-penningmeester meteen een gratificatie van Fl. 25,- kreeg en zijn salaris met Fl.25,- werd verhoogd ! Tot slot van de vergadering werd ook pastoor Terwindt nog veel lof toegezwaaid: *zonder wiens initiatief en veelvuldige bemoeiingen een*

***Men schrijft ons uit Maasbommel:**
Op initiatief van den ZeerEerw. heer Terwindt, pastoor te Maasbommel, werd Zondag 11. bij eerste samenkomst reeds besloten tot aansluiting bij den R. K. Boerenbond, waarvoor zich tegelijkertijd 46 leden lieten inschrijven, terwijl er in den loop dezer week nog meer zijn toegetreden. De coöperatieve roomboterfabriek „Onze Eendracht” is in volle werking; moge zij haar naam in eere dragen!

Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche courant, 12-12-1901

⁸ De boterfabriek kwam op het perceel waar op de verpondingskaart van 1809 nog een gebouw stond en in 1832 nog kadastraal aangeduid stond met woning, erf en bouwland van winkelier Jacobus Anthonie van Ekeren, C 205. Wellicht had brand ook hier een rol gespeeld.

⁹ In 1895 werd A.J.J. Sprenkels bestuurslid van de Vereniging tot het aanschaffen van artikelen voor verpleging van zieken; in 1914 door de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel aangewezen als pesroon om 'ouden van dagen, bij het aanvragen eener rente, als bedoeld in de artikelen 369 en 370 der Invaliditeitswet, behulpzaam te zijn. (bron: Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche courant, 14-8-1913)

¹⁰ Zijn vrouw, A. Herckenrath, kreeg ingevolge de Weduwenwet voor gemeenteambtenaren 1913 ,een pensioen van Fl 16,- per jaar. Zie Staatscourant 20-3-1916.

¹¹ De Gelderlander 1-11-1902



voormalige boterfabriek De Maasstroom in Appeltern, 1913-1935
2020, foto J.R.

roomboterfabriek op coöperatieve grondslag nog lang in ons dorp tot de vrome wenschen zou hebben behoord.

In 1913 waren de melkveehouders uit Alphen en omgeving hun melk aan de stoomzuivelfabriek in Lith gaan leveren. In 1916 ontstaan er in Alphen echter ideeën om samen met de boeren uit Maasbommel een eigen stoomzuivelfabriek op te richten. Zij, die gewend waren hun melk aan de firma Jurgens in Oss te leveren moesten daar dan natuurlijk wel mee ophouden en dat nu reeds beloven. De Maasbommelse boeren zullen

ongetwijfeld meedoen, zo was de verwachting ¹². Maar dat viel tegen; op 23-3-1916 meldt De Gelderlander vanuit Maasbommel: *Het is thans definitief vastgesteld dat ons dorp niet mee zal doen aan de oprichting van de stoomzuivelfabrieken te Wamel en Afferden. Alles blijft hier dus bij het oude.* Voor zover bekend is er nooit een stoomzuivelfabriek in Alphen, Wamel of Afferden opgericht.

Op 27 augustus 1927 worden door notaris J.A.J. Baltussen in Leeuwen de statuten van 'Onze Eendracht' gewijzigd, zoals bedoeld in de algemene ledenvergadering van 16 juli van dat jaar. Ze worden aangepast aan de nieuwe tijd. Zo wordt b.v. het doel van de fabriek, de 'boterproductie', verruimd tot 'zuivelproductie': *Art 3.1. Het Doel van de vereniging is de bevordering van de stoffelijke belangen der leden, door in een door haar te drijven zuivelfabriek de melk van de koeien der leden voor gezamenlijke rekening te verwerken en de verkregen producten te verkoopen of te doen verkoopen.*

Belangrijk is ook het gestelde in art. 3.3 dat het mogelijk maakt dat de vereniging zich *als lid of deelgenote kan aansluiten bij vereenigingen of ondernemingen, die bevordering van belangen van het zuivelbedrijf ten doel hebben of wier lidmaatschap of deelgenootschap bevorderlijk kan zijn aan het bereiken van hetgeen....* met het doel van Onze Eendracht wordt beoogd. Anders gezegd: we gaan als klein fabriekje meedoen aan schaalvergroting door b.v. deelname aan een coöperatieve botermijn of regionale coöperatie van zuivelfabrieken.

De akte wordt ondertekend door F.H. Belgers als voorzitter van het bestuur en G.J. van Os, lid van het bestuur namens de ruim dertig leden van Onze Eendracht. Tevens ondertekenden de getuigen J.W. Juriens, koopman te Leeuwen en G.A. Beumer, gemeenteveldwachter te Maasbommel. Op 2 september 1927 werd de akte in Druten geregistreerd.

Jarenlang gaat het redelijk goed met Onze Eendracht, maar in de loop van de twintiger jaren van de vorige eeuw wordt de concurrentie steeds heviger, niet alleen omdat in ieder dorp een boterfabriekje gevestigd is, maar ook door de komst van grote stoomboterfabrieken die gaandeweg fuseren tot grote professionele zuivelconcerns die landelijk en internationaal opereren.

¹² De Gelderlander 27-1-1916

En soms is er dan ook nog de kleine tegenvaller die nog eens de armoede van de streek in die tijd onderstreept. In een nacht halverwege juli 1925 wordt er in de boterfabriek in Maasbommel ingebroken: er worden negen gulden meegenomen en veertig pond boter ¹³. Boterfabrieken waren - zo blijkt - een geliefd object voor inbrekers in die tijd.

Inbraak in een boterfabriek.
Te Leeuwen is ingebroken in de boterfabriek. Het aanwezige geld werd ontvreemd. In het naburige Wamel is eveneens in de boterfabriek ingebroken.

Provinciale Geldersche en Nijmeegsche courant, 20-8-1924

Ondanks de aan de tijd aangepaste opzet in 1927 komt langzamerhand het einde van Onze Eendracht in zicht. Begin augustus 1931, ongeveer dertig jaar na de oprichting, besluit de ledenvergadering dat de Maasbommelse coöperatieve roomboterfabriek Onze Eendracht wordt opgeheven. Er blijkt een schuld te zijn van ± Fl. 2800,. *De melk wordt thans vervoerd naar de stoomzuivelfabriek te Horssen*, meldt de krant ¹⁴.

Eind van diezelfde maand augustus wordt weer ingebroken in het gebouw van de inmiddels gesloten boterfabriek in Maasbommel. De dader steelt nog 17 pond boter, geld was er niet meer om mee te nemen..... ¹⁵.

Tot slot

— Het gebouw van de roomboterfabriek „De Hoop” te Leeuwen-Beneden is vorige week publiek voor afbraak verkocht. De opbrengst was f 426.

Nederlandsch weekblad voor zuivelbereiding en -handel, 12-2-1929

Wie nu in Maasbommel op de plek staat

waar de Kerkstraat en de Raadhuisdijk samenkomen, zal niets meer aantreffen van iets dat verwijst naar wat ooit een boterfabriekje was. Er rest op de hoek tegenover de R.K.-kerk, waar het boterfabriekje stond, slechts een klein schapenweidje. Hoe is dat mogelijk ?

Om dat te begrijpen is het goed een paar dingen te bedenken:

1. dat destijds bouwmaterialen relatief vele malen duurder waren dan nu en arbeidsloon vele malen relatief goedkoper dan nu; het was dus zinvol bouwmaterialen te hergebruiken;
2. er werd gemetseld met kalk waardoor bakstenen na afbikken goed herbruikbaar waren, houtconstructies konden ook makkelijk uit elkaar gehaald worden voor hergebruikt;
3. wij zouden nu direct denken aan opknappen en b.v. gebruiken voor tweede woning o.i.d., maar een oud boterfabriekje dat leegstond slopen en de materialen verkopen was in die tijd financieel gezien vaak veel lucratiever dan wellicht tevergeefs wachten op een koper !¹⁶

Kortom, het boterfabriekje van Onze Eendracht werd vrijwel zeker direct na sluiting onderhands aanbesteed om gesloopt te worden (zoals dat ook in Leeuwen met 'De Hoop' gebeurde). Daardoor kwam er tenminste nog iets terug van de Fl. 2800,- die men aan schuld had overgehouden.

¹³ Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche courant, 17-7-1925

¹⁴ Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche courant, 17-8-1931

¹⁵ De Gelderlander, 27-8-1931

¹⁶ In een klein dorp als Maasbommel is door de tijden heen toch enorm veel en rondig gesloopt: de middeleeuwse kerk, het middeleeuwse kasteeltje Het Hof, het gasthuis, het middeleeuwse huis Kronenburg, Huize Het Hof, het gebouw van de Admiraliteit, het Blauwe Torentje, Kapel, bierbrouwerij Kapelhof, Huishoudschool, Openbare Lagere school, tal van afgebrande boerderijen.....